

HISSIYOTLARNI IFODALOVCHI FRAZEOLOGIZMLARNING MADANIY O'ZIGA XOSLIKLARI

Qodirova Sarvinoz

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

ravshanovna_sara96@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-9090-5813>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18747656>

Annotatsiya. Mazkur maqolada hissiyotlarni ifodalovchi frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'zbek va ingliz tillaridagi emotsional frazeologik birliklar qiyosiy jihatdan o'rganilib, ularning milliy-madaniy semantikasi, obrazlilik darajasi va konseptual asoslari aniqlanadi. Shuningdek, hissiyotlarning somatik, rang va tabiat obrazlari orqali ifodalanishi misollar asosida tahlil qilinadi. Natijada frazeologizmlar xalq mentaliteti va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim lingvistik birlik ekanligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: frazeologizm, hissiyot, lingvokulturologiya, milliy mentalitet, obrazlilik, semantika, qiyosiy tahlil.

Annotation. This article analyzes the linguocultural features of phraseological units expressing emotions. The study provides a comparative analysis of Uzbek and English emotional idioms, identifying their national-cultural semantics, imagery, and conceptual foundations. Special attention is paid to the representation of emotions through somatic, color, and nature-based metaphors. The findings demonstrate that phraseological units reflect national mentality and cultural values.

Keywords: phraseological unit, emotion, linguoculturology, national mentality, imagery, semantics, comparative analysis.

Аннотация. В статье анализируются лингвокультурологические особенности фразеологизмов, выражающих эмоции. На основе сопоставительного анализа узбекских и английских фразеологических единиц выявлены их национально-культурная семантика, образность и концептуальные основы. Особое внимание уделяется соматическим, цветовым и природным метафорам в выражении эмоций. Делается вывод о том, что фразеологизмы отражают национальный менталитет и культурные ценности.

Ключевые слова: фразеологизм, эмоция, лингвокультурология, национальный менталитет, образность, семантика, сопоставительный анализ.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda frazeologiya til tizimining eng murakkab va ko'p qatlamli sohalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Frazeologik birliklar nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki xalqning tarixiy tajribasi, mentaliteti, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Shu bois frazeologizmlar lingvokulturologik tadqiqotlarning muhim obyektiga aylangan.

Hissiyotlarni ifodalovchi frazeologizmlar alohida e'tiborga loyiqdir. Chunki insonning emotsional holati milliy tafakkur, etnik stereotiplar va madaniy qadriyatlar bilan bevosita bog'liq holda shakllanadi. Har bir xalq o'z ruhiy kechinmalarini turli obrazlar, metaforalar va timsollar orqali ifodalaydi. Natijada frazeologik birliklar oddiy semantik tuzilma emas, balki murakkab konseptual tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik masalasi lingvokulturologiya fanining markaziy muammolaridan biri hisoblanadi. Bu borada Viktor Vinogradov frazeologik

birliklarning stilistik va semantik xususiyatlarini tizimli ravishda o'rgangan bo'lsa, Alexander Kunin ingliz tilidagi frazeologizmlarni struktur-semantik jihatdan tasniflagan. Valeriy Telia esa frazeologizmlarning madaniy-belgili (kulturologik) tabiatini asoslab, ularni milliy ong mahsuli sifatida talqin etgan.

Hissiyotlarni ifodalovchi frazeologizmlar, ayniqsa, lingvokulturologik tadqiqotlar uchun qulay material hisoblanadi. Chunki emotsiyalar insoniyatga xos universal hodisa bo'lsa-da, ularning til orqali ifodalanish shakli milliy xususiyat kasb etadi. Masalan, o'zbek tilida "yurak", "ko'ngil", "jigar" kabi somatik komponentlar orqali mehr, qo'rquv, qayg'u yoki quvonch ifodalanadi. Ingliz tilida esa "heart", "blue", "green" kabi leksemalar emotsional metaforalar markazida turadi. Bu farqlar turli madaniyatlarda hissiyot konseptining turlicha idrok etilishi bilan bog'liq.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot hissiyotlarni ifodalovchi frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, unda qiyosiy, semantik va konseptual tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning metodologik asosini frazeologiya va lingvokulturologiya sohasida yaratilgan nazariy qarashlar tashkil etadi. Xususan, frazeologik birliklarning struktur-semantik tasnifi masalasida Alexander Kunin yondashuviga tayanildi. Frazeologizmlarning stilistik va funksional xususiyatlarini aniqlashda Viktor Vinogradov konsepsiyasi asos qilib olindi. Shuningdek, frazeologizmlarning madaniy-semantik tabiatini ochib berishda Valeriy Telia tomonidan ilgari surilgan lingvokulturologik tamoyillardan foydalanildi.

Analiz va Natija. Hissiyot (emotsiya) insonning ichki ruhiy holatini ifodalovchi psixologik kategoriya bo'lib, til orqali u semantik va obrazli birliklar vositasida namoyon bo'ladi. Frazeologik birliklar esa emotsional tajribaning milliy-madaniy kodini saqlovchi vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Frazeologizm tarkibidagi obrazli komponentlar ko'pincha xalqning tarixiy tajribasi, diniy qarashlari va ijtimoiy qadriyatlar bilan bog'liq bo'ladi. Shu jihatdan hissiyotlarni ifodalovchi frazeologizmlar til va madaniyat uyg'unligini aks ettiruvchi lingvistik birliklardir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilida hissiyotlarni ifodalashda somatik (tana a'zolari bilan bog'liq) komponentlar juda faol hisoblanadi. Ayniqsa, "yurak", "ko'ngil", "jigar", "bag'ir" leksemalari kuchli emotsional yuklama kasb etadi: *yuragi orqaga tortdi* (qo'rquv), *ko'ngli tog'dek ko'tarildi* (quvonch), *bag'ri keng* (mehribonlik), *jigaridan urdi* (chuqur alam).

Bu birliklarda insonning ichki kechinmalari tananing muayyan a'zolari orqali konseptuallashtiriladi. O'zbek mentalitetida "yurak" va "ko'ngil" inson ruhiyatining markazi sifatida talqin qilinadi. Ingliz tilida ham "heart" komponenti keng qo'llanadi: *heartbroken, lose one's heart, from the bottom of one's heart*

Biroq ingliz tilida “liver” yoki “jigar” kabi komponentlar emotsional markaz sifatida faol emas. Bu esa milliy konseptual tizimlardagi farqni ko‘rsatadi. Mazkur holat frazeologizmlarning milliy-madaniy o‘ziga xosligini tasdiqlaydi.

Ingliz tilida rang metaforalari hissiyotlarni ifodalashda muhim o‘rin tutadi: *feel blue* (xafa bo‘lmoq), *green with envy* (hasad qilmoq), *see red* (jahli chiqmoq)

Rang konsepti bu yerda emotsional holatning ramziy ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, “blue” – qayg‘u, “green” – hasad, “red” – g‘azab bilan assosiativ bog‘langan. O‘zbek tilida esa rang metaforalari nisbatan kamroq, ammo mavjud: *yuzi qizarib ketdi* (uyalish yoki hayajon), *ko‘ngli qorayib ketdi* (tushkunlik)

Demak, ingliz tilida rang konsepti hissiy frazeologiyada markaziy rol o‘ynasa, o‘zbek tilida somatik va tabiat obrazlari ustunlik qiladi. Tabiat obrazlari va metaforik **tafakkur** O‘zbek frazeologiyasida tabiat unsurlari keng qo‘llanadi: *ichiga olov tushdi* (kuchli iztirob), *ko‘ngli osmondek ochildi* (quvonch), *g‘azabdan ko‘ziga qon to‘ldi* (kuchli jahldorlik)

Bu birliklar emotsiyani kuchli metaforik obraz orqali tasvirlaydi. Tabiat bilan bog‘liq timsollar xalqning dunyoqarashi va estetik tafakkurini aks ettiradi. Ingliz tilida ham metaforik obrazlar mavjud, biroq ular ko‘proq psixologik va abstrakt xarakterga ega: *boiling with anger*, *burst into tears*

Bu yerda ham “boiling” (qaynash) metaforasi ichki kuchli g‘azabni bildiradi. Biroq o‘zbek tilidagi obrazlar ko‘proq poetik va epik xarakterga ega.

Milliy mentalitet va frazeologik semantika

Frazeologizmlarning semantik tuzilishi milliy mentalitet bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘zbek tilida hissiyotlarning ko‘proq ichki, yurak va ko‘ngil bilan bog‘liq tarzda ifodalanishi sharqona ruhiy-introspektiv tafakkur bilan izohlanadi. Ingliz tilida esa rang va psixologik holatga asoslangan metaforalar g‘arb tafakkurining ratsional va analitik xususiyatlarini namoyon etadi.

Shu tariqa, hissiyotlarni ifodalovchi frazeologizmlar nafaqat lingvistik birlik, balki madaniy kod sifatida ham qaraladi. Ular milliy qadriyatlar, stereotiplar va tarixiy tajribani o‘zida mujassamlashtiradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda o‘zbek va ingliz tillaridagi hissiyotlarni ifodalovchi frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Olib borilgan izlanishlar natijasida frazeologik birliklar nafaqat tilning obrazli qatlamini tashkil etishi, balki milliy mentalitet va madaniy qadriyatlarni aks ettiruvchi muhim semantik birlik ekanligi aniqlandi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilida hissiy frazeologizmlar asosan somatik komponentlar (“yurak”, “ko‘ngil”, “bag‘ir”, “jigar”) va tabiat obrazlari (“olov”, “tog‘”, “osmon”) orqali ifodalanadi. Bu holat o‘zbek xalqining ruhiy-introspektiv tafakkuri va tabiat bilan uyg‘un dunyoqarashini namoyon etadi. Ingliz tilida esa rang metaforalari (“blue”, “green”, “red”) hamda psixologik jarayonlarga asoslangan metaforik birliklar faol

qoʻllanadi. Bu esa gʻarb madaniyatida hissiyotlarning ramziy va assotsiativ talqinini koʻrsatadi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni tasdiqladiki, hissiyotlar universal psixologik hodisa boʻlsa-da, ularning til orqali ifodalanish shakli milliy-madaniy xususiyat kasb etadi. Frazеologik birliklar xalqning tarixiy tajribasi, estetik qarashlari va qadriyatlar tizimini oʻzida mujassamlashtiradi hamda madaniy kod vazifasini bajaradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida hissiyotlarni ifodalovchi frazeologizmlarni somatik, rang va tabiat konseptlariga asoslangan tasniflash mumkinligi asoslab berildi. Bu tasnif frazeologik birliklarning lingvokulturologik tahlilini tizimlashtirishga xizmat qiladi.

Mazkur ish natijalari qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya va tarjimashunoslik sohalarida hissiy frazeologizmlarning semantik-pragmatik xususiyatlarini chuqurroq oʻrganish uchun nazariy asos boʻlib xizmat qiladi. Kelgusida mazkur yoʻnalishda korpus lingvistikasi asosida statistik tahlillar olib borish hamda boshqa tillar bilan chogʻishtirma tadqiqotlar oʻtkazish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). – Москва: Высшая школа, 1972.
2. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. – Москва: Международные отношения, 1972.
3. Рахматуллаев Ш. Ўзбек тили фразеологияси. – Тошкент: Фан, 1992.
4. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996.
5. Махмудов Н. Тил ва маданият. – Тошкент: Маънавият, 2010.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология. – Москва: Академия, 2001.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
8. Longman Dictionary of English Idioms. – London: Longman, 1998.
9. Oxford Dictionary of Idioms. – Oxford: Oxford University Press, 2004.
10. Рахматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Университет, 2006.